

ЛИСТУВАННЯ ФІЛАРЕТА КОЛЕССИ І КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ

Взаємини Філарета Колесси і Катерини Грушевської — ще одна непроякта сторінка в історії української культури, досі невідома як широкому загалові, так і еузькому колу спеціалістів. Основою цих взаємин, що виникли наприкінці 1920-х рр. на базі Всеукраїнської Академії наук, були спільні фольклористичні зацікавлення обох учених, їх наукова робота, видавничі справи.

Справжня творча, навіть зворушила дружба єднала Ф. Колессу, одного з найвизначніших представників української та світової музичної фольклористики, і К. Грушевську, яка вже на початках своєї діяльності проявила себе як самостійна видатна наукова сила. Різниця у віці в 29 років у їх відносинах не мала значення: К. Грушевська сприймала Ф. Колессу як учителя, компетентну думку якого — пораду чи критику — високо цінуvala, він же трактував її як рівного собі партнера, молодшого колегу.

Представники різних поколінь, вони мали багато спільного. Обоє здобули грунтовну освіту: він у Львівському й Віденському університетах, вона — у Київському й Женевському, також в Українському соціологічному інституті в Женеві, Празі й Відні. До сфери його зацікавлень входили філологія і музика, згодом — фольклористика та порівняльне музикознавство. Вона студіювала спершу державне право, пізніше промітивну культуру і порівняльну етнографію. Доктор слов'янської філології, Ф. Колесса брав участь у міжнародних конгресах музичного і народного мистецтва, славістики у Відні (1909), Лондоні (1912), Празі (1924, 1928, 1929), Krakovi (1927), Антверпені (1930), згодом у Варшаві (1934). К. Грушевська вивчала нові досягнення у галузі соціології та етнології в Паризі, Відні й Берліні (1928). Їхні погляди були спрямовані на Захід, душа ж і серце належали Україні. Їй віддавали свою працю, талант і знання, її праґнули бачити вільною і сильною державою, рівного серед рівних у Європі.

Свій творчий шлях Філарет Колесса розпочинав як композитор — автор хорових творів та обробок народних пісень. Українська народна пісня згодом стала об'єктом його глибокого вже наукового зацікавлення. До своїх університетських студій у Львові (українська та класична філологія) Ф. Колесса приєднав участь у слов'янському семінарі В. Ягича у Віденському університеті, згодом — ознайомлення з новими здобутка-

ми в ділянці фольклористики та порівняльного музикознавства у Відні й Берліні. Поєднання в особі Ф. Колесси музикознавця і філолога, етнографа і композитора зумовило широчину його зацікавлень та можливостей у вивченні фольклору. Засновник українського етнографічного музикознавства, Ф. Колесса досліджував народну творчість в її історичному розвитку та у комплексному охопленні: вивчення словесного і музичного компонентів пісні, літературно-фольклорні та міжслов'янські зв'язки.

Ф. Колессі належить розробка аналітичної методики вивчення пісенної ритміки („Ритміка українських народних пісень“, 1906—1907), започаткування дослідження музичних діалектів в Україні („Народні пісні з південного Підкарпаття“, 1923; „Народні пісні з Галицької Лемківщини“, 1929; „Народна музика на Поліссі“, 1939). Значну увагу вчений прийняв проблемі еволюції народнопісенного стилю („Погляд на теперішній стан пісенної творчості українського народу“, 1909; „Наверстоване і характеристичні признаки українських народних мелодій“, 1918; „Українська народна пісня на переломі XVII—XVIII ст.“, 1928; „Українська народна пісня в найновішій фазі своєго розвитку“, 1928; „Спроба періодизації української народної поезії“, 1946). Ф. Колесса усистематизував український усний фольклор („Про вагу наукових дослідів над устною словесністю“, 1922; „Українська усна словесність“, 1938), дослідив деякі аспекти зв'язків народного і професійного мистецтва, розкриваючи фольклорні джерела творчості М. Лисенка, Т. Шевченка, І. Франка, М. Шашкевича.

Неоціненим внеском Ф. Колесси у слов'янську фольклористику є його студії над українським епосом — думами. Його праці мають всесторонній характер, бо в них досліджуються зміст і поетичний стиль дум, їх мелодика і ритмічний склад, зв'язок з іншими народнопісенними формами, зокрема похоронними голосіннями, вивчається можливість літературних впливів на думи, обґрунтовується концепція народного походження українського епосу. Серед низки праць про думи виділяються „Мельодії українських народних дум“, I—II (1910—1913), „Варіанти мельодій українських народних дум, їх характеристика і груповане“ (1913), „Про генезу українських народних дум“ (1921), „Речитативні форми в українській народній поезії“ (1927), „Формули закінчення в українських народних думах у зв'язку з питанням наверстування дум“ (1937), „Хмельниччина в українських народних піснях і думах“ (1940).

Ще у 1908 р. на Полтавщині Ф. Колесса здійснив фонографічні записи дум від народних співців і з надзвичайною точністю перевів їх у записи нотні. Ця велима складна робота, зініційована й доручена Ф. Колесси Лесею Українкою, стала тим коренем, з якого й виросло величне дерево знань про унікальний пласт української народної творчості — думову поезію.

Катерину Грушевську нині ми щойно відкриваємо для себе. Єдина донька Михайла Грушевського, талановитий етносоціолог, культуролог і фольклорист, вона довгі роки була в тіні свого славетного батька. Тим часом з молодих літ виявляла великий науковий хист (статті на наукові теми публікувала з 17-річного віку), який набирає сили, розгортається і вилився у низку дуже цінних досліджень у галузі примітивної куль-

тури й соціології, народної творчості. Вважаємо доцільним назвати деякі з них. Це „Примітивні оповідання, казки й байки Африки та Америки“ (1923), збірка „З примітивної культури: розвідки і доповіді“ (1924), „Дума про пригоду на морі поповича“ (1926), „До соціології старчества“ (1926), „З примітивного господарства. Кілька завважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстарішими формами жіночого господарства“ (1927), „До нових матеріалів про первісний монотеїзм“ (1928), „До питань систематики і термінології в народознавстві: До взаємин між загальним і спеціальним народознавством“ (1928), „Про дослідження статевих громад в первіснім суспільстві“ (1929), „Навколо дикунової душі. З приводу дискусії над книгою Леві-Брюля: L'ame primitive“ (1929). Однією з вершин її наукової діяльності є об'ємна робота фольклористичного спрямування у двох томах „Українські народні думи“ (1927—1931). Вельми цікавим є також дослідження „На бічних стежках кобзарського епосу („Дума про Чабана“ — причинок до питання про пародії на кобзарські думи“) (1929).

У 1919—1924 рр. К. Грушевська, одночасно з навчанням, працювала як секретар Українського соціологічного інституту. Від 1924-го їй до початку 1930-х рр. її життя пов'язане з Науково-дослідною кафедрою історії України ВУАН, а саме з Асоціацією культурно-історичного досліду при кафедрі (Культурно-історична комісія, Комісія історичної пісенности і утворений у 1925 р. Кабінет примітивної культури, що у 1928 р. був приєднаний до новоствореного Відділу примітивної культури і народної творчості).

У ті роки К. Грушевська й розгорнула свою надзвичайно активну і плідну діяльність. Одне за одним виходять друком її дослідження і статті, рецензії на нові видання та праці, переважно західноєвропейських учених (досконало ж бо володіла французькою, англійською, німецькою та польською мовами). На засіданнях Асоціації представляє вельми цікаві реферати. Ось назви деяких з них: „З приводу статей про символізм“, „Про соціологічні способи дослідження казок“.

У 1926—1929 рр. К. Грушевська редактує глибокозмістовний науковий збірник „Первісне громадянство та його пережитки на Україні“, орган Асоціації. Є душою і творцем цього видання.

Вона незмінно керує Кабінетом, згодом ще й Відділом примітивної культури і народної творчості, проводячи роботу науково-методично-го характеру в різних напрямах: координує збирацьку й дослідницьку роботу про пережитки примітивного мислення і обрядовости в українському побуті та фольклорі; веде семінар методології збирацтва; розробляє методику комплексного обстеження, пристосовуючи до України методичні підходи, вироблені західноєвропейськими етнографами — передусім з Французького етнографічного інституту і частково Лондонської Леплеївської школи; організовує екскурсії, застосовуючи на практиці комплексне дослідження окремих етнічних регіонів України.

Пошуки нових форм науково-методичної роботи привели К. Грушевську в 1928 р. до Парижа, Відня й Берліна, де вона ознайомилася з новими досягненнями в ділянці етнології, нав'язала наукові — особисті та видавничі — контакти. Ця поїздка збагатила її оживила роботу керованого нею відділу, розширила обрій й межі його можливостей.

Катерина Грушевська була талановитою і дуже діяльною. За той короткий проміжок часу, який їй було відміряно для повнокровної творчої праці — яких десять років, — вона встигла дуже багато. Можна лише уявити, чого досягла б ще! Бо її творчий потенціал був надзвичайно сильним, спрямованим на перспективу, і обіцяв наукові досягнення дійсно неперебачуваного обсягу й вмісту.

Її життя розпочиналося так безхмарно — радісне, щасливе дитинство, наповнена працею, пошуками й відкриттями молодість, і закінчилося так трагічно — висилка у березні 1931-го з батьками до Москви, несподівана смерть батька у 1934-му і,решті, 10 липня 1938 р. — арешт та вирок воєнного трибуналу КВО 15—16 квітня 1939 р.: 8 років таборів. Пройшли через Магадан, Бухту Находка, Бухту Нагаєво, „Совхоз Эльген“. Це молоде життя, цей рідкісний талант поглинула трагедія родини Грушевських.

Прийшла на світ 21 червня 1900 р. у Львові, відійшла з життя 30 березня 1943-го.

Листи Ф. Колесси і К. Грушевської публікуються вперше. Загалом це 16 листів, з них сім Ф. Колесси і дев'ять К. Грушевської. Листування охоплює неповні три роки: крайні дати 22 березня 1928 р. і 30 січня 1931 р.

Пропоноване зібрання майже повне: бракує одного листа К. Грушевської, ймовірно, від початку червня 1929 р. Відповідю на нього є лист Ф. Колесси від 10 червня 1929 р. (лист № 5).

У листуванні немає оригіналів листів Ф. Колесси. Очевидно, вони втрачені назавжди. Однак Ф. Колесса довгі роки й до кінця життя зберігав у своєму архіві як листи К. Грушевської, так і чернетки своїх листів до неї. Так високо цінував К. Грушевську, що прагнув залишити своє листування з нею — для себе і прийдешніх поколінь. І вусвідомлював вартість таких документів, їх вагу для майбутньої реставрації української культури. І саме цій далекоглядності великого вченого й громадянина нині можемо завдячувати те, що ці епістолярі побачили світ, а взаємини стали суспільним надбанням.

Листи-чернетки Ф. Колесси можемо сприймати беззаперечно як оригінали. Підтвердженнем цього є порівняльне дослідження чернеток і наявних у Центральному державному історичному архіві України у Києві оригінальних листів Ф. Колесси до М. Грушевського, у яких розбіжностей немає.

Грунтом, на якому виникли й розвинулися відносини Ф. Колесси і К. Грушевської, були історичні установи ВУАН, керовані М. Грушевським. Листування кидає світло на творчу атмосферу, яка панувала в них у ті роки, розкриває взаємини обох учених, а також додає нові факти біографічного та загального характеру, досі невідомі.

Загалом листування має творчий характер. У ньому відчувається повне взаєморозуміння людей, відданих спільній справі. Молода дослідниця і вчений зі світовим іменем діляться одне з одним своїми творчими задумами й планами, обговорюють спільні наукові проблеми, видавничі й організаційні справи. Діалог ведеться зацікавлено й невимушено, з якоюсь особливою теплотою і сердечністю, з незмінною взаємоподіяною.

Ф. Колесса цінує К. Грушевську як молодого, талановитого і дуже перспективного науковця. Ще влітку 1927 р. у листі до М. Грушевського він писав: „[...] високо ціню я праці Шановної Дослідниці й розумію

добре їх велике значіння для здобуття ширших основ під розвиток українського фольклору“¹. А появі I тому Корпусу дум, підготовленого К. Грушевською, утверджує його в цій думці остаточно.

У сприйманні своїх — і не своїх — творчих успіхів Ф. Колесса завжди їй у всьому керується вищими міркуваннями: професійний рівень української науки, її вихід у світ, а звідси її провідна ідея — утвердження українського народу як державної нації серед народів Європи. Тому посилання К. Грушевської на його творчі досягнення в роботі над українськими народними думами, а також факт обрання його дійсним членом Відділу примітивної культури і народної творчості трактує як визнання своєї самовідданої праці: „Щойно розгорнувшись Ваш многоцінний Корпус дум я впевнився, що моя довголітня праця все ж таки принесла якісь позитивні результати, коли знайшла собі прихильну оцінку в колах таких знатців і спеціалістів; разом із теперішнім признанням з боку нашої найвищої наукової інституції — се для мене найкраща нагорода, а заразом і заохота до дальших невпинних студій, що є змістом і одинокою радістю моєго життя“ (лист № 4).

У той же час з властивого йому шляхетністю і скромністю захоплено висловлюється про наукові досягнення К. Грушевської: „Признаюся широко, що Ви [...] у студіях над думами — обгорнувшисьувесь величезний матеріал та загостривши свій погляд дослідами в обсягу приміт[ивеної] культури й соціології — дуже значно випередили мене [...] Я вже не вмію порівнятися з Вами навіть тепер, коли Ви ще — як здається мені — не розгорнули повної Вашіх сил. Одно потішає мене, що Ваш молодечий запал, розмах та енергійний провід і мені додасть нових сил і я радію щиро, що буду міг працювати разом з Вами“ (лист № 4).

Для К. Грушевської Ф. Колесса — незалежний авторитет. Так, працюючи над II томом Корпусу дум, вона пише: „Розуміється що кожде Ваше [...] слово в цій справі, всяка критика і експліка буде мати для мене якнайбільшу вартість а разом з тим матиме велику цінність і для продовження цього видання. Дякуючи тим часом за Ваші добре слова, і наперед дякуючи за все що будете ласкаві мені вказати далі — чи похвали чи догани — Зістаю з найглибшим поважанням до Вас“ (лист № 2). А її радість з приводу можливості тісніших наукових контактів з Ф. Колессою виражена у словах: „Дуже тішуся що вже й формально Ви входите до нашої катедри як цінний співробітник і високочесановний учитель для нас, молодших“ (лист № 3).

Особисте знайомство Ф. Колесси і К. Грушевської відбулося у жовтні 1927 р. в Києві під час урочистостей з нагоди святкування 100-річчя вихodu в світ першого збірника українських народних пісень М. Максимовича, що проводила Історична секція ВУАН². Тоді ж Ф. Колессу гостинно приймали у своєму домі на вулиці Паньківській, 9, Михайло і Марія Грушевські та їхня донька Катерина.

¹ Колесса К. Взаємне листування Філарета Колесси та Михайла Грушевського // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Секції етнографії та фольклористики. — Львів, 1995. — Т. ССXXX. — С. 416.

² На цьому форумі Ф. Колесса представив реферат „Українська народня пісня на переломі XVII—XVIII століть“ (9 жовтня) і доповідь „II конгрес слов'янських географів і етнографів 2—12 червня 1927 р.“ (10 жовтня). (Згодом відповідно опубліковані: Україна. — 1928. Кн. 2. — С. 47—82; 1928. — Кн. 1. — С. 170—180).

„З великою приемністю згадую про святочні дні переведені в Київ,— писав Ф. Колесса до М. Грушевського 30 листопада 1927 р.,— та прошу приняти мою сердечну подяку [...] за прихильність і уважливість якої зазнав я в Вашому шановному Домі; з окремаж прошу ласкаво передати мою подяку й низенькі уклони [...] В[исоко] П[риважаній] Катерині Михайлівній. Нетерпляче очікуємо тут появі Корпусу дум”³.

„Українські народні думи”, том I, — фундаментальна праця К. Грушевської і стала початком листування й тісніших взаємин обох учених. Ф. Колесса високо оцінює цю роботу: „Читаю з правдивим захопленням, і з пошаною схиляю голову перед Вашою великою працею й знанням предмету” (лист № 1). Учений висловлює подяку за визнання К. Грушевською його наукових досягнень у дослідженнях думової поезії: „Щойно у Вашому виданні перший раз діждалися оцінки мої студій над у[країнськими] н[ародними] думами” (там само). Він планує ввести деякі положення роботи К. Грушевської до своєї праці „Речитативні форми в українській народній поезії”, а саме до її 2-ї частини „Думи”.

К. Грушевська, вдячна за позитивну оцінку I тому дум, пише: „Ваші слова мають для мене найбільшу вагу і рішаюче значення. Буду чекати ще дефінітивного осуду Вашого”⁴ (лист № 2).

Так виникає тема „Українські народні думи”, що наскрізним променем проходить через усе листування, стає у ньому основною і найбільш важовою.

У планах Комісії історичної пісенності передбачався в ті роки — і втілювався — масштабний задум: багатотомній Корпус дум. Початок — I том — був зроблений К. Грушевською. До II тому мали увійти тексти інших дум і пародій на них у всіх варіантах з великим апаратом, III том обіймав музичні записи дум і їх дослідження, IV — підроблені думи і доповнення текстів дум новими варіантами, у V i VI томах мали досліджуватись літературні паралелі й розкриватись основні мотиви думової поезії.

Отож, II том готувала К. Грушевська, III — Ф. Колесса. І ця робота була для них першочерговою. Показовим є такий діалог:

„[...] вернувшись домів я хотіла-б взятися перед усім до закінчення другого тому Дум, аби довести Корпус до кінця як найскорше” (К. Грушевська, лист № 2 від 9 квітня 1928 р.).

„Коли приходить на чергу музична частина Корпусу дум?” (Ф. Колесса, лист № 5 від 10 липня 1929 р.).

„Як робота над Мельодіями Дум? [...] Чи приступите до друку сього року?” (К. Грушевська, лист № 8 від 10 липня 1930 р.).

„Бажавби я дуже приїхати до Києва бодай на 3 тижні для підготовлення видання муз[ичної] частини Корпуса дум [...] Тепер починаю роботу над думами, якої не бажавби вже переривати” (Ф. Колесса, лист № 13 від грудня 1930 р.).

³ Колесса К. Взаємне листування Філарета Колесси та Михайла Грушевського.— С. 421.

⁴ Праця К. Грушевської викликала низку ґрунтівних рецензій: В. Перетца (Етнографічний Вісник.— 1928.— Кн. 7.— С. 73—132), М. Марковського (Україна.— 1928.— Кн. 2.— С. 135—146), А. Лободи (Життя й Революція.— 1928.— Кн. 3.— С. 195—198).

II том Корпусу дум побачив світ — ціною неймовірних зусиль — у 1931-му⁵. I він виявився останнім: почалися роки гонінь. Згодом Ф. Колесса публікує рецензію, у якій дає свою оцінку і I, і II томів праці К. Грушевської „Українські народні думи“⁶.

Вельми цікава розмова творчого характеру відбувається між ученими у двох листах (№ 3 і № 4) щодо пародії на думу про чабана, яка була предметом особливого зацікавлення К. Грушевської. Невдовзі виходить у світ її дослідження з одноіменного назвово.

У серії листів (у 10-х з 16-ти: № 5, 8—16) порушується справа публікування у збірнику „Первісне громадянство“ фундаментального дослідження Ф. Колесси „Вірування про душу й загробове життя в українській похоронній і помінальній обрядності“. У листуванні ця праця виступає під різними назвами: „Відгомін похоронних голосінь в українських народних піснях“ (№ 5) — початкова версія за змістом, „Загробне життя“ (№ 8), „Загробове життя“ (№ 9, 10, 12), „Українська похоронна обрядність“ (№ 11), „Похоронна обрядність“ (№ 13), „Уявлення про душу й загробове життя в українських похоронних обрядах та звязанях із ними віруваннях“ (№ 15). Щодо цієї праці виникає коротка, але суттєва дискусія у листах № 8 і № 11.

Низка листів (№ 1, 2, 4, 6, 7) відтворює історію виходу в світ статті К. Грушевської „Прохальні обходи. Кілька завважень з приводу новішої літератури“. Виданням, обраним нею, став „Збірник праць присвячений памяті Володимира Гнатюка“. Готовував його Ф. Колесса: був редактором-упорядником і автором передмови.

У листах порушуються деякі питання процесу виникнення та публікування праці Ф. Колесси „Речитативні форми в українській народній поезії“ і етнографічного збірника „Народні пісні з Галицької Лемківщини“, вириняють певні проблеми, пов’язані з такими міжнародними науковими форумами, як I з’їзд слов’янських філологів у Празі 1929 р. і II конгрес народного мистецтва у Антверпені й Ліежі 1930 р. та участь у них Ф. Колесси.

У листах відбиті факти обрання Ф. Колесси дійсним членом Відділу примітивної культури і народної творчості при Науково-дослідній кафедрі історії України у 1928 р. та надання йому звання академіка ВУАН у 1929-му, а у зв’язку з цим — справи його приїздів до Києва для творчої праці над українськими народними думами, на сесії ВУАН, на засідання Комісії історичної пісенности і Відділу примітивної культури.

Порушуються також питання здоров’я, надсилаються вітання з нагоди Різдвяних і Великодніх свят, Нового року тощо.

Листування Ф. Колесси і К. Грушевської обривається раптово — у січні 1931-го. Перериваються усі контакти, усі зв’язки з ВУАН. Зупиняється усі повнокровна, цілеспрямована робота, перекреслюються усі задуми й плани. Те, що почалося ще у 1929-му — поступова руйнація української науки, культури, — на початку 1930-х набрало сили.

⁵ Українські народні думи. Тексти № 14—33 / Передмова К. Грушевської.— Харків; Київ, 1931.— Т. II.— XXX + 304 с.

⁶ Колесса Ф. Катерина Грушевська: „Українські Народні Думи“ // Slavia. Časopis pro slovanskou filologii.— Praha, 1933—1934.— Roc. XII.— Sešit 3—4.— S. 542—551.

„Будемо сподіватися на весну“,— пише К. Грушевська наприкінці грудня 1930 р. „Може на весну?“ — повторює 30 січня 1931-го, але голос її звучить вже приречено.

У 1930-му припиняється випуск збірника „Первісне громадянство“ К. Грушевської, наукового журналу українознавства „Україна“, редактором якого М. Грушевським, інших видань.

У 1932 р. „Україна“ виходить знову. І в цьому „журналі циклу наук історичних“ читаємо: „З цього номера поновлює II-й Соціально-економічний відділ ВУАН видання журнала „Україна“. Наше перше і основне завдання полягає в тому, щоб, подаючи надалі наукову історичну продукцію, відбивати роботу що її переводить II відділ на користь соціалістичному будівництву, відбивати ті процеси передзроєння в напрямі до марксо-ленінської науки, що відбувається тепер на терені ВУАН серед широких кіл радянських істориків на Україні“.

Усі сім листів Ф. Колесси — це чернетки. Листи № 4 (чернетка № 2) і № 13 (чернетка № 6) не мають дат, їх встановлено приблизно за змістом цих та суміжних листів. Лист № 15 (чернетка № 7) датуємо на підставі поштової квитанції, на якій є власноручний напис Ф. Колесси: „Доповнення до праці: Уявлення про душу й загробове життя в укр[айнських] похор[онних] обр[ядах] і вірув[аннях]. Післано 21/I 1931 [р.]“, що збігається з поштовим штемпелем квитанції та зі змістом листа. Листи № 6 (чернетка № 4) від 18 червня 1929 р. і № 13 (чернетка № 6) від середини грудня 1930 р. написані на картках, на яких є і чернетки листів Ф. Колесси до М. Грушевського. Це, а також зміст листів, є підставою до поданих дат. Листи-чернетки писані на картках або уривках карток довільного формату чорним (№ 2, 3) і синім (№ 5, 6) чорнилом, олівцем (№ 1, 4), чорним чорнилом з доповненнями олівцем (№ 7). На більшості чернеток вказаній адресат: „Грушевська“, „До Катерини Груш.“, „Для Вп. Катер. Мих. Гр.“, „Кат. Грушевська“.

Усі дев'ять листів К. Грушевської — оригінальні. Три з них писані на білому непоштовому папері, підібрраному відповідно до обсягу текстів, чорним, синім і фіолетовим чорнилом. Це листи № 3 (№ 2), № 8 (№ 4), № 12 (№ 7). Інші три — на звичайних поштових картках і писані фіолетовим чорнилом. Це листи № 9 (№ 5), № 10 (№ 6), № 14 (№ 8). Лист № 2 (№ 1), висланий з Австрії (Ортман), написаний на цупкому поштовому папері, однорідному з конвертом, чорним чорнилом. Лист № 16 (№ 9) від 30 січня 1931 р. писаний на фірмовому бланку „У. С. Р. Р. — Н. К. О. Первісне громадянство та його пережитки на Україні. Науковий щорічник. Редакція: Київ, вул. Короленка 35“ синім чорнилом. Лист № 7 (№ 3) від 27 липня 1929 р. написаний синім чорнилом на картці великого формату, на якій попередньо розміщений обширний лист М. Грушевського з вказаними місцем і датою та є фраза „Я живу в Китаєві з дочкою“. З листів К. Грушевської збереглися конверти, їх п'ять. Конверта листа № 3 (№ 2) немає.

Тексти листів подано зі збереженими лексичними та морфологічними особливостями оригіналів. Упорядник додає лише деякі пунктуаційні знаки. Авторські скорочення розкриваються у квадратних дужках. Непро-

читані слова зазначено квадратними дужками з трьома крапками. Навzi праць та журналів, наведені авторами то в лапках, то без лапок, подаються в лапках відповідно до сучасних правописних норм. Авторські підкреслення друкуються розбивкою. Закреслені у тексті листів слова не відновлюються, очевидні описки і пропуски літер вилучено без застережень. У тих випадках, коли листи не датовані, дату встановлено на підставі аналізу різних фактів і змісту листа. Листи розташовано у хронологічному порядку, за редакційною нумерацією.

Ксеня КОЛЕССА

ДОДАТОК

№ 1

До Катерини Грушевської

22/III 1928 [p.]

Високоповажана Катерино Михайлівно!

Недавно я одержав академічне видання „Укр[айнських] нар[одних] дум“¹ (воно помилково було вислане на адресу моого брата² і він, помітивши помилку, відіслав мені). Сердечно дякую за ласкаву пам'ять про мене.

За надмірним перетяженням усякою роботою я ледви поверховно успів переглянути сю цінну книгу, — та вже бачу, що се монументальне видання, яким Укр[айнська] Академія Н[аук] може повеличатися перед Європою. Читаю з правдивим захопленням, і з пошаною склилю голову перед Вашою великою працею й знанням предмету.

Щойно у Вашому виданні перший раз діждалися оцінки мої студії над у[країнськими] н[ародними] думами. Прошу приняти мою серд[ечну] подяку за ласкаві слова признання: будуть вони для мене заохотою й спонукою до дальшої праці в сьому напрямі.

Вашим виданням покористуюся тепер до праці про речітативні форми в укр[айнській] народ[ній] поезії — що її першу частину я вже піslав на руки акад[еміка] М. Груш[евського] — а другу частину саме тепер обробляю й сподіваюся відіслати з початком квітня³.

Довідуюся з картки від Вашого Татка Добродія, що Ви бажалиб дати до наукового збірника в честь Гнатюка якусь статейку. Друковання збірника має вже на днях початися — наперед підуть статті з обсягу матеріальної культури. В імені Етногр[афічної] Комісії прошу дуже о ласкаве надіслання статті по змозі до кінця цвітня; та й у маю не буде ще за пізно прислати⁴.

Мило булоб довідатися про Ваше здоровлячко. Бажаючи Вам всього найкращого, здоровлю щиро й остаю з глибоким поважанням

відданий Вам Ф. Колесса

№ 2

До Філарета Колесси

9/IV 1928 [p.]

Високоповажаний пане Професоре!

Сердечно дякую за Вашого доброго листа і прихильні слова до першого тому Дум. Ваші слова мають для мене найбільшу вагу і рішаюче значення. Буду чекати ще дефінітивного осуду Вашого.

Дуже дякую також за запрошення до Збірника пам'яті Гнатюка. Я так спізнилася з цею подякою і своїм листом, бо все мала надію закінчити статтю на тему що намітила собі була давніше, але переконалася що це неможливе; і тепер, одночасно з цим посилаю малу статейку з приводу цікавої студії К. Мейлі про Жебрущі обходи з нагоди ріжних свят⁵. Переписання її теж затримало мене, і так я спізнилася.

Поки сей лист дійде до Вас, високоповажаний пане професоре, „В нашій землі християнській“ буде вже „роковий день, Великдень“ — позвольте мені з цієї нагоди бажати Вам всього доброго і відсвяткувати Його в добром здоров'ю, гарнім настрою, в спокою і радості!

Ми з Мамою сі свята обійдемо ще в Санаторії, а зараз по тім подамося далі, і май маємо замір перебути в Парижі. Здоровля мое настільки поганілося що дальший побут в Санаторії не потрібний, але не настільки зміцнилося що-б я могла виконати намічену на сю подорож робочу програму цілком. Будемо мусіти спішитися, що-б скорше вернути до дому. Маю надію що все таки дещо з цієї подорожі таки використаю для роботи і соціологічних студій, хоч вернувшись домів я хотіла-б взятися перед усім до закінчення другого тому Дум, аби довести Корпус до кінця як найскорше⁶.

Розуміється що кожде Ваше, високоповажаний пане професоре, слово в цій справі, всяка критика і вказівка буде мати для мене якнайбільшу вартість а разом з тим матиме велику ціну і для продовження цього видання.

Дякуючи тим часом за Ваші добре слова, і наперед дякуючи за все що будете ласкаві мені вказати далі — чи поквали чи догани —

Зістаю з найглибшим поважанням до Вас

К. Грушевська

Філарет Колесса. 1928 р.

Дружинська Радянському

Ідеї моєї донесення до місії праці
“Уривки про зустріч із підпільними та іншими
шахтарями ображені та фінансовані із польської
Віртуозами”.

Сам, я не заслугував, що підірвався на такі
дакти.

Уривок друге погоджено підпільною, що від-
повідає донесенню зустрічі зі шахтарем, який
після моєї публікації вийшов.

Четвертий уривок підпільною, що відповідає
погодженою карткою, підпільником із зон-
тівської відповідності чорнів та орієнтованим
місцем, що здається якісно, уривок підпільно-
го підпільного лінійного підпільника, який
зробив після публікації зустрічі, підготував
для мене із зонтиком опинив біля місця вибуху.

Уривок п'ятий про підпільну картку,
що здається підпільною зі зонтиком

Перша сторінка листа Філарета Колесси
до Катерини Грушевської від 22 січня 1931 р. Автограф

№ 3

До Філарета Колесси

[Кінець жовтня—грудень 1928 р.]^{*}

Високоповажаний пане професоре!

Дуже тішуся що вже й формально Ви входите до нашої катедри як цінний співробітник і високошановний учитель для нас, молодших. Надіюся що здоров'я позволить Вам якнайскорше приїхати і якнайдовше працювати у нас⁷. Здається, оскілько розумію з останніх звісток про Ваше здоров'я, Ваша прикра пригода сього літа вже ліквідована зовсім і що до ноги і що до наслідкових недуг? Сердечно тішилися ми всі що така небезпечна пригода минула для Вас без дуже поважних наслідків⁸.

Батько пише, як бачу, в справах „Первісного Громадянства“⁹. З свого боку додам що я тепер працюю над пародією на думу що в збірці Кондрацького, яку Ви розглянули в своїй прекрасній студії в „Первісному“ Громадянстві¹⁰ [за] 1927 р[ік]. Я маю окрім Кондрацького ще п'ять варіантів сеї речі, що мусіла бути досить популярною. Цікаве помічення що чабани співали її під супровід кози — чи нема тут феномену переходу певного роду поезії з одного музикального осередку до другого (від кобзарів до чабанів). Се явище мене дуже зацікавило і я дуже жалую що не можу попросити Вашої поради і думки в сій справі. Може колись, при побаченню.

А тимчасом бажаю всього найкращого і веселих Свят.

З глибокою пошаною

К. Грушевська

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи К. Грушевської, № 2, с. 5—6. Автограф.

№ 4

До Катерини Грушевської

[Грудень 1928 р.]^{**}

[Високоповажана Катерино Михайлівно!]

Сердечно дякую за Ваше ласкаве письмо й шире привітання. Дуже втішила й підбадьорила мене звістка про іменовання мене дійсним членом Відділу Примітивної Культури й Народньої Творчості. Щойно розгорнувши Ваш многоцінний Корпус дум я впевнився, що моя довголітня праця все ж таки принесла якісь позитивні результати, коли знайшла со-

^{*} Дата приблизна, встановлена на основі змісту листа.^{**} Так само.

бі прихильну оцінку в колах таких знавців і спеціалістів; разом із теперішнім признанням з боку нашої найвищої наукової Інституції — се для мене найкраща нагорода, а заразом і заохота до дальших невпинних студій, що є змістом і одиночкою радістю моєго життя.

Боюся лише, чи стане мені сил і снаги на се, щоби відповісти надіям, звязуваним із моїм іменованням. Признаюся щиро, що Ви, В[исоко]-
п[оважана] Пані, у студіях над думами — обгорнувши увесь величезний матеріал та загостривши свій погляд дослідами в обсягу приміт[ивної] культури й соціології — дуже значно випередили мене, так само й Кл. Квітка¹¹ — у студіях з обсягу музикології.

Я вже не вмію порівнятися з Вами навіть тепер, коли Ви ще — як здається мені — не розгорнули повню Ваших сил. Одно потішає мене, що Ваш молодечий запал, розмах та енергійний провід і мені дадасть нових сил і я радію щиро, що буду міг працювати разом з Вами.

В найближчих місяцях я мушу покінчити праці для НТШ: з лемківських пісень надруковано вже 28 арк[ушів], а прийде ще 3¹²; Збірник Гнатюка в більшій частині вже зложений (в тім і Ваша розвідка „Прохальні обходи“ на 12 стор[инок]), на мені лежить обовязок написати огляд наук[ової] діяльності Гнатюка; в найближчому часі мушу також виготовити розвідку для ювил[ейного] збірника на честь академіка Студинського — „Фольклорні теми в працах Ювілята“¹³. Усе те було готове яких 4 місяці скорше, якби не мій нещасливий випадок.

Тепер прошу ласково повідомити мене, які обовязки звязані з моїм членством і що я повинен бути приготовити для Відділу Прим[ітивної] К[ультури] і Н[ародної] Тв[орчості], коли прийду до Києва з нагоди ювілею Академії. До того часу я вже буду мати розвідку про голосільні мотиви в піснях, а може також — про польські й чесько-словакські впливи в лемківських піснях¹⁴.

Про думи назбиралось у мене чимало помічень при нагоді вишукування паралель до лемк[івських] пісень — на основі величезної скількості збірників нар[одних] пісень, які я недавно переглядав. Значне число варіантів рецитації про вівчара із збірки Кондрацького (я знав лише один — у V томі] Трудів Чубинського¹⁵) — се дійсно інтересне відкриття; треба його брати певно у звязку з інчими пародіями на зразок дум, з монологом вертепного Запорожця й подібними гумористич[ними] речами, а може й бурсацькими віршами (звідки взялась там [...]?). Взагалі, се дуже інтересна тема.

Ще раз дякую щиро за ласкового листа, з Новим Роком прошу прияти сердечні желання доброго здоровлячка й щасливого сповнення усіх Ваших замислів.

Здоровлю щиро й остаю з глибоким пов[ажанням]

Ф. Колесса

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи Ф. Колесси, № 2, с. 3—4. Чернетка.

* Тут виділено автором листа.

** Слово не вдалося відчитати.

№ 5

До Катерини Грушевської

10.VI. 1929 [p.]

Високоп[ажана] Катерино Мих[айлівно!]

Сердечно дякую Вам за щирій привіт із вибором в академіки¹⁶ та за ласкаве признання з приводу моєї збірки лемківських пісень. Над нію працював я з перервами від 1921 року] та найтрудніші партії — як передмову, порівняні вказівки — прийшлося виготовлювати серед таких несприятливих обставин, що важчих годі собі й подумати. В тематику мелодій, кілька разів змінювану й перегруповувану, вложив я фактично так багато праці й часу, що тим накладом міг був зладити велику оригінальну студію; за те здобув досвід, так що друга подібна праця пішлаб уже багато лекше.

Дуже вдячний бувби я за ласкаву звістку, який саме відділ наукової праці передбачено для мене в У[країнській] А[кадемії] Н[аук], та в якому відношенні будуть стояти нові обовязки, звязані з теперішньою номінацією, до моїх давніших зобовязань супроти Відділу Прим[ітивної] Культури і Нар[одньої] Творчості? Журюся, чи при найліпшій охоті вспію відповісти високим вимогам, — хоч тепер, обробивши з виданнями Н. Т. Ш., маю вже вільніші руки.

Для „Перв[існого] Гром[адянства]“ приготовлю розвідку про відомін похорон[них] голосінь в укр[айнських] нар[одних] піснях — та викінчу її аж після повороту з ферій, бо не можна було забрати з собою на село по-трібних книжок. Коли приходить на чергу музична частина Корпусу дум?

Ще раз дякую за ласкаве письмо та здоровлю щиро й остаю з глибоким поважанням

Ф. Колесса

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи Ф. Колесси, № 3, с. 5—6. Чернетка.

№ 6

До Катерини Грушевської

18.VI.1929 [p.]

Високо]п[оважана] Катер[ино] Мих[айлівно!]

З листа акад[еміка] Мих[айла] Серг[ійовича] довідуєся, що при виборі нових членів У[країнської] Акад[емії] Наук Ви, Високо]п[оважана] П[ані], були ласкаві зладити огляд моїх наук[ових] праць і скласти рекомендацію моєї кандидатури. За Вашу ласкаву прихильність і піддержку моєї кандидатури прошу приняти з окрема мою сердечну подяку.

В часі моого дводневного побуту у Львові 16—17.VI. вирвав я з піддруккарської машини перших кілька прим[ірників] Збірника праць в па-

мять Гнатюка (Матер[іяли] до етнол[огії] і антропол[огії], [Т.] XXI—XXII) і поручив канцелярії вислати негайно Вам, акад[еміку] Мих[айлові] Серг[ійовичу], інституціям Академії, заинтересованим етнографією, та авторам, що прислали свої праці для згаданого збірника. Відбитки будуть розіслані зараз же після ферій.

Здоровлю щиро й остаю [з глибоким поважанням]

Ф. Колесса

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи Ф. Колесси, № 4, с. 7. Чернечка.

№ 7

До Філарета Колесси

[Київ, 27.VII. 1929 р.]*

Я сердечно дякую за прислання прекрасного Збірника пам'яті Гнатюка і прошу приняти вирази найглибшої пошани та радості з приводу сподіваного Вашого приїзду до Києва та до Академ[ії]¹⁷.

К. Грушевська

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи К. Грушевської, № 3, с. 7. Автограф.

№ 8

До Філарета Колесси

10/VII 1930 [р.]

Високоповажаний Філарет Михайлович!

Одержанала Ваше справоздання зі З'їзду¹⁸, за яке дуже дякую. Коректу пришлемо.

Статтю про Загробне життя своєчасно дістали, тільки чекаємо кінця. Будемо друкувати в випуску І-му] за 1930-й рік „Первісного Громадянства“. Читаю і чекаю кінця з великим інтересом — в деяких толкованнях явищ ми розходимся з Вами (маю на увазі свою статтю в збірці „З Примітивної Культури“¹⁹), з тим більшою цікавістю чекаю Ваших висновків.

Дуже рада я, що ідете на конгрес, що не обійтесь без українського представництва. Як будете ласкаві, прошу мати нас знов на увазі що до справоздання про зїзд. Може на 2 або 3 книгу „Первісного Громадянства“ 1930 р[оку]²⁰.

* Ці рядки дописані К. Грушевською на картці, на якій розміщений лист М. Грушевського до Ф. Колесси з указаними місцем і датою.

Катерина Грушевська. 1928 р.

У.С.Р.Р.—Н.К.О.
ПЕРВІСНЕ ГРОМАДЯНСТВО
ТА ЙОГО ПЕРЕЖИТКИ НА УКРАЇНІ
НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК
РЕДАКЦІЯ:
Кат. нул. Королевська 35

- 17 -

30/1 1931

Відповідь

Скільких відповідей!

Хотіли Вам пригадати, що все
як іх побажання в руках, падає
що не буде нічого, в кінції разу
коректу пришлало Вам. Іс хичтак
другого їде через вкладені та що
підставили що зриу коректу,
(екзальт від свій коректований мозг)
що розуміється умужчизні праці

Перша сторінка листа Катерини Грушевської
до Філарета Колесси від 30 січня 1931 р. Автограф

Як робота над Мельодіями Дум? Харків²¹ записав преінтересні речі в Валківськім повіті, так що збірка Ваша буде дуже інтересна. Чи приступите до друку сього року?

Бажаю тимчасом всього доброго, головно спокійного літнього спочинку і міцного здоровля. Вибачте за такий поганий папір, саме тепер немаємо іншого.

З глибокою пошаною до Вас

К. Грушевська

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи К. Грушевської, № 4, с. 8—10. Автограф.

№ 9

До Філарета Колесси

5/VIII 1930 [p.]^{*}

Високоповажаний Філарете Михайловичу!

Одночасно посилаю до Космача²² коректу Празького зізду. Дуже прошу як найскорше повернути її, бо книжка на виході і чекає Вашої статті. Кінця Загробового життя ми все ще не дістали. Чекаємо його на першу кн[игу] 1930 р[оку].

З високим поважанням до Вас

К. Грушевська

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи К. Грушевської, № 5, с. 11. Автограф. Поштова картка.

№ 10

До Філарета Колесси

5/VIII 1930 [p.]

Високоповажаний Філарете Михайловичу!

Разом з тим посилаю коректу Празького зізду і дуже прошу вислати її як найскорше назад. Кінця Загробового життя ще не маємо. Просимо прислати на 1[-шу] кн[игу] 1930 р[оку].

З глибоким поважанням

К. Грушевська

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи К. Грушевської, № 6, с. 12. Автограф. Поштова картка.

* Однакового змісту листи № 9 і № 10 у зв'язку з терміновістю порушуваних справ були вислані одночасно до Львова (№ 9) і села Космача (№ 10).

№ 11

До Катерини Грушевської

10/X 1930 [p.]

[Високоповажана Катерино Михайлівно!]

Через недогляд, що вийшов наслідком поспіху й утрудненої орієнтації в необсяжній літературі предмету — я не втягнув до моєї студії про укр[айнську] похоронну обрядність деяких добре мені звісних праць, між тими й Вашого досліду „З примітив[ної] культури“, і я дуже вдячний Вам за те, що були ласкаві звернути на се мою увагу.

Суперечностей межі моїми й Вашими поясненнями похор[онної] обрядності я не добавчаю, натомість уважаю конечним — доповнити мою студію Вашими цінними поміченнями про тотемізм і прелогічне мислення²³. Отсі доповнення пересилаю з просьбою вставити їх у відповідних місцях моого рукопису.

[Здоровлю щиро й остаю з глибоким поважанням]

Ф. Колесса

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи Ф. Колесси, № 5, с. 8. Чернетка.

№ 12

До Філарета Колесси

31/X 1930 [p.]

[Високоповажаний Філарете Михайловичу!]

Сердечно дякую за реферат про З'їзд, що я його щойно прочитала з великим інтересом і приємністю. Дуже рада я була особливо довідатися про Вашу участь в організації Музикольгічної комісії. Се незвичайно цінне для нашої науки²⁴.

Доповнення до „Загробового життя“ дістала і чекаю тепер кінця статті. Дуже перепрошуо [!]: затрималася з сповіщенням про одержаний рукопис. Але від повороту з Кисловодска я все більше хворію (був грип, що ніяк не може скінчитися) і майже не виходжу з дому — радше раз вийду, а потім тиждень покутую за се.

Все таки буду пильнувати, щоб коректі Вам своєчасно були вислані, і подбаю про відбитку. Тепер се досить трудна річ, але надіюсь що вдасться зробити. Кілько примірників відбиток бажали б Ви мати?

В справovidанню з II конгресу на с[торінці] 6[-й] є примітка без відсилача. Прошу ласкаво написати, хто є автор сих „Grundlagen einer musikalischen Volksliedforschung“? Хоч се можна виправити і в коректі.

Коли буде зимова сесія Академії — ще не знати, тому я не говорила про виклик для Вас. Чи Ви думаете приїхати незалежно від сесії. Прошу

написати про се і на коли треба виклик; чи, може, він може бути без означеного терміну?

Надіюся в кожнім разі що сей термін буде скоро.

Сердечні привіти від Батьків
З глибокою пошаною

К. Грушевська

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи К. Грушевської, № 7, с. 13—15. Автограф.

№ 13

До Катерини Грушевської

[Середина грудня 1930 р.]^{*}

В[исоко]п[оважана] Катер[ино] Мих[айлівно]!

Прикро мені було довідатися, що Ви щось хворіли, та чей уже минулося. Студію про похоронну обрядність я ще перед місяцем викінчив, та все ще доповнював: чим довше сидить чоловік над якоюсь роботою, тим тяжче із нею розв'язатися, тим більше, коли ще й надпрограмові роботи увійдуть в дорогу. Та тепер уже рішучо кінчу й завтра віддаю до переписання машиновим письмом, а до тижня сподіваюсь прислати. Прошу ласкаво розпорядити, щоби зроблено мені з 50 відбиток, яких дуже потрібую для обміни. Досі я не одержав ще коректи з попередніх частин і я дуже боюся, щоб не надруковано таки без моєї коректи, яку вважаю необхідною.

Бажавби я дуже приїхати до Київа бодай на 3 тижні для підготовлення видання музичної частини Корпуса дум, та серед теперішніх обставин не можна й думати про виїзд: може на весну буде легче. Тому ж виклик з Академії тепер ще зовсім неактуальний.

Я попрошу моого співробітника наукового, щоби мені прислав свої записи дум і псальмів для перегляду й студіювання. Тепер починаю роботу над думами, якої не бажавби вже переривати.²⁵

Автором студії „Grundlagen einer musikalischen Volksliedforschung“ — є проф[есор] Ганс Мерсман²⁶.

Прошу передати сердечні привітання Вашим В[исоко]пов[ажанням] Батькам і долучаю листа.

Здоровлю щиро й остаю з глиб[оким] пов[ажанням]

Ф. Колесса

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи Ф. Колесси, № 6, с. 9—10. Чернетка.

* Цей лист (чернетка) розміщений на тій самій картці, що й лист (чернетка) до М. Грушевського. Обидва листи вислані Ф. Колессою одночасно. Дата приблизна, встановлена на основі змісту цих листів.

№ 14

До Філарета Колесси

28/XII 1930 [р.]

Високоповажаний Філарете Михайловичу!

Вчера одержала я Вашу картку і кінець праці. Дякую. Коректи ще не було, бо тепер вимагають щоб давати зразу цілу роботу до друку, отже аж тепер почнуть друкувати (се буде перша книжка 1930 р[оку]). Коректу будемо посылати справно. Про відбитки також подбаю, тут трудностей не буде.

Дуже жалуємо всі що не можете приїхати тепер. Відкладалисьмо засідання комісії чекаючи Вас, і прийшлося відбути його без Вас. Будемо сподіватися на весну.

З глибок[ою] пошаною і щирими привітами

К. Грушевська

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи К. Грушевської, № 8, с. 16. Автограф. Поштова картка.

№ 15

До Катерини Грушевської

[22/I 1931 р.]*

Високоповажана Катерино Михайлівно!

Посилаю доповнення до моєї праці „Уявлення про душу й загробове життя в укр[айнських] похоронних обрядах та зв'язаних із ними віруваннях“. Сам я не надіявся, що назирається іх так багато.

Прошу дуже подбати ласково про те, щоби ці доповнення були вставлені на відповідних місцях моєї студії. Механічну працю над тим, щоби порозтинати картки, поприkleювати їх до маргінесів відповідних сторінок та означити олівцем місця, до яких належать, прошу ласково доручити якісь тямучій людині, труд якої з охотою оплачу власним коштом.

Прошу дуже про надіслання коректи, у якій не буду вже робити ніяких змін. Відбитки (на мій кошт) бажав би я мати яких 50—60 примірників.

Вашим Високоповажаним Батькам пересилаю низенький поклін. В найближчому часі візьмуся за рецензії та працю для „Збірника“²⁷ — її заголовок подам пізніше.

Здоровлю щиро й остаю з глибокою для Вас пошаною

Ф. Колесса

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи Ф. Колесси, № 7, с. 11—12. Чернетка.

* Дату встановлено на основі поштової квитанції, на якій вказаний адресат і є поштовий штемпель, а також власноручний напис Ф. Колесси: „Доповнення до праці: „Уявлення про душу й загробове життя в укр[айнських] похоронних обрядах і віруваннях“. Післано 22/I 1931 [р.]“.

№ 16

До Філарета Колесси

30 /I 1931 [p.]

Високоповажаний Філарете Михайловичу!

Дописки Ваші прийшли і вже я їх повставляла в рукопис, надіюся що не буде помилок, в кожнім разі коректу пришлемо Вам. Сю книжку друкуємо вже через Академію, так що діставатимемо іно одну коректу (академія має свій коректорський апарат), що, розуміється, утруднює правку, але надіюся що непорозумінь не буде. Коби тільки не захоплювалися виправлюванням мови, бо академічні редактори мають до того дуже великий нахил.

За рецензії на перед дякую.

Сесія академії 4-го, але здається галицькі академіки не збираються? Може на весну?

З глибокою до Вас пошаною

К. Грушевська

Родинний архів Філарета Колесси у Львові. Листи К. Грушевської, № 9, с. 17—18. Автограф.

ПРИМІТКИ

1. Йдеться про видання Історичної секції ВУАН і Комісії історичної пісенности „Українські народні думи“ (К., 1927.— Т. 1.— ССХХ + 176 с.) — працю К. Грушевської, що вміщує велику вступну розвідку „Історія збирання й видавання дум“ і тексти дум (№ 1—13).

2. Йдеться про Олександра Колессу (1867—1945) — українського літературознавця, мовознавця, фольклориста, поета, педагога, громадського і політичного діяча.

3. Праця Ф. Колесси „Речитативні форми в українській народній поезії“ згодом опублікована у збірнику „Первісне громадянство“ (1927.— Вип. 1—3.— С. 60—113). Її зміст: I. Заговори, обрядові промови, жебранки, голосиння. II. Думи.

4. Йдеться про „Збірник праць присвячених памяті Володимира Гнатюка“ (Матеріали до етнології й антропології.— Львів, 1929.— Т. XXI—XXII, ч. 1). Ф. Колесса, у той час голова Етнографічної комісії НТШ, був редактором—упорядником збірника і автором „Переднього слова“ (С. III—XII).

5. Мається на увазі стаття К. Грушевської „Прохальні обходи. Кілька завважень з приводу новішої літератури“, згодом опублікована (Матеріали до етнології й антропології. Збірник праць присвячений памяті Володимира Гнатюка.— Львів, 1929.— Т. XXI—XXII, ч. 1.— С. 309—320).

6. Від кінця грудня 1927 р. до середини червня 1928 р. К. Грушевська була у науково-му відрядженні в Паризі, Відні й Берліні для ознайомлення з новими досягненнями в ділянці етнології на Заході, налагодження наукових зв’язків, придбання спеціальної літератури. Предметом її особливого зацікавлення були паризькі етнологічні бібліотеки та установи, зокрема новозаснований Французький етнологічний інститут при Паризькому університеті. Однак через погіршення стану здоров’я перші три з половиною місяці К. Грушевська лікувалася у санаторії для хворих на легені в Ортмані у долині Австрії, не припиняючи наукової роботи.

Другий том Дум, про який мовиться, це „Українські народні думи“ (Харків; Київ, 1931.— Т. II.— XXX + 304 с.) — продовження Корпусу дум, що вміщує передмову „Деякі питання про народні думи“ і тексти дум (№ 14—33).

7. Ф. Колессу обрано дійсним членом Відділу примітивної культури і народної творчості Науково-дослідної кафедри історії України ВУАН, очевидно, восени 1928 р.

8. Влітку 1928 р. Ф. Колесса зламав ногу внаслідок автомобільного випадку.

9. „Первісне громадянство та його пережитки на Україні“ — науковий збірник, орган культурно-історичної Комісії, згодом Науково-дослідної кафедри історії України ВУАН. Виходив за редакцією К. Грушевської в Києві. У збірнику розглядалися питання примітивної культури та її пережитків в Україні, соціальної прайсторії, народної творчості у соціологічному освітленні. Вийшло 12 випусків у 8 книгах за 1926—1929 рр.

10. Мовиться про дослідження К. Грушевської „На бічних стежках кобзарського епосу („Дума про Чабана“ — причиник до питання про пародію на кобзарські думи)“, що згодом було опубліковане (Первісне громадянство.— 1929.— Вип. 2.— С. 13—50).

Йдеться про працю Ф. Колесси „Речитативні форми в українській народній поезії“, зокрема про її II частину „Думи“.

Збірка Кондрацького з 1693 р., що була віднайдена М. Возняком, викликала його ж публікацію: „Із збірника Кондрацького кінця XVII в. (Кілька нових давніх до старої української пісенності). Подав М. Возняк“ (Записки НТШ. Праці фольклоричної секції.— Львів, 1927.— Т. CXLVI.— С. 155—179).

11. Климент Квітка (1880—1953) — український музикознавець-фольклорист і етнограф. Керівник Кабінету музичної етнографії ВУАН (1922—1933), професор (з 1933) і керівник Кабінету народної музики (з 1937) Московської консерваторії; дійсний член НТШ. Зібрав понад 6000 народних пісень, записав українські народні пісні з голосу Л. Українки (його дружини) та І. Франка. Автор праць: „Ритмічні паралелі в піснях слов'янських народів“ (1923), „Професіональні народні співи і музиканти на Україні“ (1924), „Первісні тоноряди“ (1926), „До вивчення побуту лірників“ (1928), „З записок до ритміки українських народних пісень. Амфібрахій“ (1929) та інших.

12. Йдеться про збірник Ф. Колесси „Народні пісні з Галицької Лемківщини. Тексти й мельодії / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Філарет Колесса“ (Етнографічний збірник.— 1929.— Т. XXXIX—XL.— LXXXII + 469 с.).

13. З нагоди 35-річчя наукової діяльності К. Студинського, у той час голови НТШ, була опублікована згодом стаття Ф. Колесси „Академік Кирило Студинський про вплив усної словесності на поетів українського літературного відродження“ (Записки НТШ. Ювілейний збірник на пошану Акад. Кирила Студинського.— Львів, 1930.— Т. XCIX.— Ч. 1: Праці філологічні.— С. 113—126).

14. Реферат „Голосільні мотиви в українських народніх піснях“ Ф. Колесса виголосив 9 грудня 1929 р. у Києві у ВУАН на спільному засіданні Відділу примітивної культури і народної творчості Науково-дослідної кафедри історії України та Комісії історичної пісенності. Це дослідження увійде згодом до фундаментальної праці вченого „Вірування про душу й загробове життя в українській похоронній і поминальній обрядності“, що була завершена 28 жовтня 1930 р.

Друга розвідка — це дослідження „Карпатський цикль народних пісень (пісні, спільні лемкам, словакам, моравським чехам і полякам)“, що було виголошено Ф. Колессою у формі реферату на I з'їзді слов'янських філологів у Празі (7—10 жовтня 1929 р.), а також 3 грудня 1929 р. у Києві у ВУАН.

15. Йдеться про видання: Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-Русский край, снаряженной Императорскимъ русскимъ Географическимъ обществомъ. Юго-Западный отдѣлъ // Материалы и изслѣдованія, собранные д.-чл. П. П. Чубинскимъ / Издан под наблюдениемъ д.-чл. Н. И. Костомарова.— Санкт-Петербургъ, 1874.— Том пятый: Песни любовныя, семейныя, бытовыя и шуточныя.— 1209 с.

16. У червні 1929 р. відбулось обрання Ф. Колесси дійсним членом ВУАН, а 1 липня того ж року — затвердження колегією Наркомосвіти.

17. Справді, на початку грудня 1929 р. Ф. Колесса прибув до Києва, де взяв діяльну участь у роботі ВУАН (див. прим. 14).

18. Йдеться про інформативну статтю Ф. Колесси „Перший з'їзд слов'янських філологів у Празі 7—10 жовтня 1929 р. Праці літературно-історичної секції“ (Первісне громадянство.— 1929.— Вип. 3.— С. 140—152).

19. Мовиться про видання Культурно-історичної комісії ВУАН „З примітивної культури: Розвідки і доповіді Катерини Грушевської з передмовою акад. Мих. Грушевського“ (К., 1924.— 224 с.).
20. Йдеться про участь Ф. Колесси у II Міжнародному конгресі народного мистецтва в Антверпені й Ліежі 28 серпня—7 вересня 1930 р.
21. Харків В. Й. — науковий співробітник Ф. Колесси у ВУАН.
22. Село Космач, тепер Косівського району Івано-Франківської області, — улюблене місце літнього відпочинку Ф. Колесси.
23. Йдеться про два дослідження зі згадуваної вже збірки „З примітивної культури. Розвідки і доповіді Катерини Грушевської“, а саме: „Totem і Mana, дві категорії примітивної мисли“ (С. 110—193) та „Примітивне мишлення і його відгомони в нашім фольклорі“ (С. 75—109).
24. Мовиться про інформативну статтю Ф. Колесси щодо II Міжнародного конгресу народного мистецтва в Антверпені й Ліежі, яка, однак, не була опублікована у зв'язку з припиненням виходу наукового збірника „Первісне громадянство“.
25. Йдеться про приготування Ф. Колессою III тому видання Історичної секції ВУАН і Комісії історичної пісенності „Українські народні думи“, до якого мали вийти музичні записи дум та їх дослідження.
26. Mersmann H. Grundlagen einer musikalischen Volksliedforschung [Основи музичного дослідження народних пісень].— Leipzig, 1930 — серія статей, зібраних з журналу „Archiv für Musikwissenschaft“ 1923—1924 рр., у яких поручено комплекс проблем, пов’язаних з систематизацією та досліджуванням мелодій народних пісень.
Ганс Мерсман — директор Музичного архіву німецьких народних пісень (Musikarchiv der deutschen Volkslieder) у Берліні.
27. Йдеться про збірник наукових праць з питань соціального, культурного та літературного життя Західної України (Галичини, Буковини, Закарпаття, Холмщини, Підлянщії) останніх десятиліть XIX — початку XX ст. під назвою „Західна Україна“. Цей збірник, ще у 1929 р. планувала випустити Комісія Західної України (співголови М. Грушевський і К. Студинський, керівник Ф. Савченко). Сфера діяльності цієї Комісії охоплювала нав’язування культурних зв’язків між радянською і Західною Україною, співробітництво київського та львівського наукових осередків — ВУАН і НТШ. Серед авторів збірника мали бути Ф. Колесса, К. Квітка, М. Возняк.